Összeomlás

SZERZŐ: Szám Dorottya / KÖVET Egyesület

Talán egyszer eljön az a nap, amikor éppoly döbbenten fognak majd emberek sétálgatni New York felhőkarcolóinak romjai között, mint most a Húsvét-szigetekre utazó, legendás szobrokat megtekintő turisták? Lehetséges, hogy valamikor, a nem is távoli jövőben mindazok a tudományos, technikai és kulturális produktumok jó része a semmibe vész, amelyek korunkhoz kötődnek?

Ilyen és ehhez hasonló merész kérdéseket vet fel Jared Diamond az Összeomlás című könyvében, ahol egykor virágkorukat élt, mára letűnt birodalmak és kultúrák hátrahagyott emlékeit vizsgálja. A szerzőt azonban nem a nagyszabású romok, építészeti csodák vonzereje és a kulturális örökség gazdagsága érdekli, hanem azok a folyamatok, amelyek kiváltották e birodalmak összeomlását.

Összeomláson a szerző azt érti, hogy egy viszonylag nagy területen hosszú időre drasztikusan lecsökken a lakosok száma, a politikai, gazdasági és társadalmi szerkezet pedig veszít addigi komplexitásából. Ilyen fejlemény kiváltója persze éppúgy lehet egy szomszédos állammal vívott háború, egy gazdasági hanyatlás, egy kikényszerített társadalmi szerkezetváltozás vagy egy egész földrészen végigsöprő járvány, Jared Diamond azonban olyan ökológiai katasztrófát vizionál, amelyhez a környezeti erőforrások lerombolása vezet. Nyolc ilyen folyamatot nevesít és taglal a szerző, ilyenek például az erdők és egyéb élőhelyek elpusztítása, a talajdegradáció, a vízgazdálkodási problémák, a túlvadászat, túlhalászat, a behurcolt fajok hatása a bennszülött fajokra, a túlzott népszaporulat, illetve az a növekvő terhelés, amelyet az emberek egyenként is a környezetre gyakorolnak. Ezekhez járul hozzá még négy további folyamat: az emberi eredetű üvegházhatású gázok kibocsátása, a mérgező vegyszerek felhalmozódása, az energiahiány és a növényzet fotoszintetizáló képességének korlátaiba való ütközés. Diamond azonban azt is kifejti, hogy nem találunk példát olyan társadalomra, amelynek összeomlását kizárólag a környezet leromlásával lehetne magyarázni. Ehelyett egy ötfaktoros modellt javasol a társadalmak működésének elemzéséhez. Az öt faktor közül négy – a környezetrombolás, az éghajlat változása, az ellenséges szomszédok és az együttműködő kereskedelmi partnerek – egy-egy konkrét társadalomban nem feltétlenül játszik döntő szerepet. Az ötödik azonban mindig: a társadalom környezeti problémákra adott válasza.

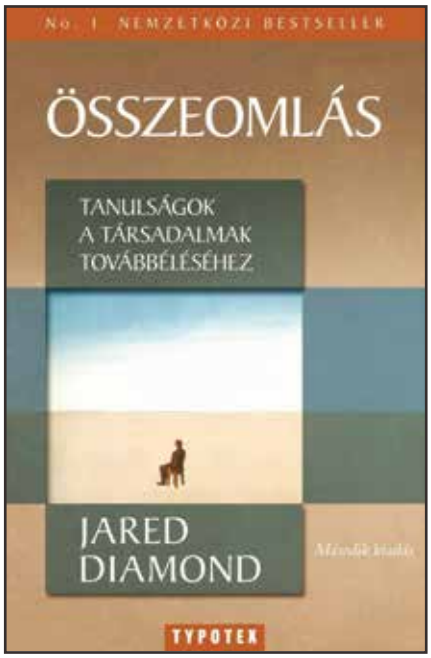

Jared Diamond megkockáztatja azt a kijelentést, miszerint a fejlett, globalizált nyugati társadalmakra hasonló fejlődési pálya vár, mint a mára letűnt birodalmakra. A fejlett Nyugat éppoly sebezhetetlennek véli magát, és éppoly töretlen a fejlődésbe vetett optimista hite, mint az egykor virágzó birodalmaké volt. Hasonlóan kíméletlenül bánik a környezet erőforrásaival, és nincs tekintettel a környezeti eltartóképesség korlátaira. Jelentős különbség viszont, hogy a letűnt birodalmak többsége nem globális birodalom volt, következésképp az összeomlásuk nem vezetett más társadalmak összeomlásához. Ma viszont a világ természetes ökoszisztémái olyan mértékben romlanak, amihez foghatóra még nem volt példa az emberiség történetében. Az ember természettel szemben támasztott igényei már elérték azt a pontot, ahol bolygónk képtelen megküzdeni saját regenerációjáért. Ha mindenki olyan életszínvonalon akarna élni hosszú távon, mint Észak-Amerika lakossága, akkor ehhez 2050-re három Föld kellene – állítja Mathis Wackernagel és William E. Rees Az emberi hatás mérséklése a Földön című könyvében. Az emberiség ökolábnyoma az 1961–2003 közötti időszakban több mint háromszorosára nőtt, a nyolcvanas évek során pedig már meghaladta a Föld biokapacitását.

A régi társadalmak tanulmányozása Jared Diamond szerint segítségünkre lehet az összeomlás elkerülésében. Ha felismerjük azokat a folyamatokat, amelyek rossz útra terelnek minket, az az első lépés a csapda elkerülése felé. Ha választ kapunk arra, hogy mi tett sérülékenyebbé egyes civilázációkat, és miként jutottak bajba, vagy épp miként sikerült elkerülniük az összeomlást, abból sokat tanulhatunk. Amikor emellett érvel a szerző, egy elfogulatlan álláspontot oszt meg az olvasóval: a letűnt korok emberét nem tekinthetjük a földjének tudatlan és hanyag, kihalásra érdemes gazdájának, de ugyanakkor bölcs környezetvédőnek sem, aki megoldotta az általunk megoldhatatlannak vélt problémákat. A történészek és a régészek cáfolják a bölcs „édenkerti" gazdálkodásról szóló elképzeléseket, de éppúgy valótlannak vélik ennek ellenkező végletét is. Épp olyan sok példát találunk birodalmakra és civilizációkra, amelyek képtelenek voltak elkerülni az összeomlást, mint amelyek igencsak nehéz környezeti problémákat oldottak meg, képesek voltak hosszú ideig fennmaradni, és a civilizációjuk ma is virágzik. Külön fejezeteket szentel a szerző a két csoportba tartozó társadalmaknak. A letűnt társadalmak között elemzi a talán legismertebb történetű Húsvét-sziget lakóit, a majákat, a grönlandi vikingeket, a polinézek lakta Pitcairn- és Henderson-szigeteket, az évezredekkel ezelőtt Észak-Amerikában letelepedett (a mai Arizóna állam és Mexikó határán élt), de a 13. század végére eltűnt anaszázik sorsát. A kihívásokhoz sikeresen alkalmazkodók közül pedig az izlandiakat, a Tokugava-korszakbeli Japán és a Tikopia sziget társadalmát taglalja. Kitér mai országok – köztük Kína, Ruanda, Haiti és Ausztrália – sebezhetőségére és környezeti korlátaira is.

Helyzetünk részben jobb, részben rosszabb, mint a régi civilizációké. Fejlettebb (orvos) tudománnyal és technikával rendelkezünk, annak minden jótékony hatásával együtt. Ugyanakkor sohasem volt ennyire komplex és sérülékeny a társadalmunk, gondoljunk csak a nemzeteken átívelő kereskedelmi és ellátóláncokra, a globalizált világgazdaságra vagy a Föld rohamosan növekvő népességére. Soha nem függött olyan sok millió ember élete az élelmiszer- és gyógyszerellátástól, mint napjainkban. Rajtunk áll, hogy ilyen körülmények mellett milyen fejlődési pályára kerül majd a társadalmunk.